

Bentham och J. S. Mill brukar betraktas som upplysningsfilosofer, eller åtminstone som progressiva tänkare. Dessutom finns det hos Hutcheson, Hume och Smith antydningar till utilitarism. Men som Björklund korrekt påpekar förblir dessa just antydningar. Icke desto mindre säger sig Björklund se motsättningar mellan nytta och dygd (s. 107) och mellan utilitarism och tanken att ”moralen har en grundval i ’passions’” (s. 109). Exakt vari dessa motsättningar består blir inte klart. Framför allt blir det inte klart vad Björklund menar med ”utilitarism”. Han säger till exempel följande: ”I den filosofi som kallas ’utilitarism’ antar man att nyttan är startpunkten för överväganden om hur man skall handla. När utilitaristen talar om ’nyttan’ följer rationalismen med på köpet” (s. 74); ”enligt utilitaristen skapar vi värdena i och med att vi värderar” (s. 192). Dessa beskrivningar antyder att Björklund tänker sig utilitarismen som en psykologisk eller eventuellt metaetisk teori. Men normalt uppfattas den ju som en normativ teori. Sina tidigare reservationer mot att beskriva Hume som utilitarist till trots hävdar Björklund på ett ställe att Hume var utilitarist ”i den meningen [att han] måste välja någon psykologisk utgångspunkt för sin samhällsfilosofi och den är nytta” (s. 109). Återigen undrar man vad Björklund menar med ”utilitarism”. Misstanken att han blandar ihop förklarande teorier med normativa ligger oroväckande nära till hands.

JONAS OLSON

REFERENS

Hume, D. (1751) 1998. *An Enquiry Concerning the Principles of Morals*, red. T. L. Beauchamp. Oxford: Oxford University Press.

Ojämlighetens anatomi

Per Molander

Weyler 2014, 224 s. ISBN 978-91-87347-35-1

Ordet ”anatomi” i titeln på denna mycket välskrivna, lärorika och lättlästa bok ger intryck av att det är fråga om att *beskriva* ojämlikheten. Delvis är det också det – och närmare bestämt gäller det då den *ekonomiska* ojämlikheten i olika samhällen, inte minst i ett historiskt perspektiv. Men det Molander framför allt intresserar sig för är de mer generella och teoretiska frågorna om hur ojämlikhet *uppstår* och hur den kan *motverkas*.

Vad gäller ojämlikhetens uppkomst är hans svar i grova drag följande. Ekonomisk ojämlikhet uppstår där det finns ett produktionsöverskott (jfr s. 55). Styrkeförhållandena mellan olika parter i samhället bestäm-

mer fördelningen av produktionsöverskottet (jfr t.ex. s. 23 och redogörelsen för ekonomipristagaren John Nashs resultat om förhandlingar på s. 68–74). Ju större överskott desto större ojämlikhet kan man förvänta sig (om inte motåtgärder sätts in).

Om man förhandlar om hur överskottet i ett samhälle ska fördelas – och det sker ständigt förhandlingar som påverkar detta – kan man inte räkna med att någon förhandlingslösning blir stabil. ”Små avvikelser från den perfekta jämlikheten kommer att förstärkas över tiden. Om ägodelar går i arv, förstärks ojämlikheterna också över generationerna” (s. 18). Ojämlikheten har en tendens att öka, på grund av ”den självförstärkande mekanism som är huvudämnet för den här boken” (s. 190).

Molander tänker sig, liksom vissa ekonomer, att det finns en teoretiskt högsta nivå på ojämlikheten i ett samhälle – något som kallas *ojämlikhetsgränsen* – nämligen ”den som motsvarar att hela överskottet är koncentrerat till en enda individ eller en liten grupp, medan alla andra lever på existensminimum, normalt satt till 400 amerikanska dollar per år i dagens penningvärde” (s. 56). Och vidare menar han alltså att det finns naturliga mekanismer som automatiskt leder till ökad ojämlikhet. ”Utan en aktiv fördelningspolitik driver samhället mot ojämlikhetsgränsen lika obönhörligt som en sten faller mot marken när man släpper den” (s. 191).

Detta är kanske inte så självklart – även om jag inte betvivlar att det kan bevisas rent matematiskt i vissa ekonomiska modeller. För det första kan man fråga sig om ”ojämlikhetsgränsen” verkligen är en teoretisk slutpunkt. Det förutsätter att alla individer i samhället verkligen lever på eller över existensminimum. Och många individer måste naturligtvis existera för att produktionen och därmed överskottet inte ska minska, men de flesta samhällen nu för tiden innehåller också individer som inte bidrar till produktionen. Skulle de upphöra att existera, så skulle ojämlikheten kunna bli ännu större.

För det andra är det väl inte heller så självklart att det inte i ett samhälle kan uppstå individer och grupper, som av olika skäl ägnar sig åt välgörenhet i så stor utsträckning att man aldrig kommer i närheten av ojämlikhetsgränsen. Kanske skulle Molander säga att detta i så fall är ett exempel på ”aktiv fördelningspolitik”, men jag tror att han menar att det bara är stater som kan bedriva sådan politik. Och vem vet, kanske är benägenheten att bedriva välgörenhet, när det behövs, en ”naturlig” mekanism, som motverkar tendensen till ökande ojämlikhet. Det är väl i alla fall en teoretisk möjlighet, även om den kanske inte spelar någon större roll i praktiken.

Molander utgår från att när olika parter förhandlar om ett produktionsöverskott, så roffar den starkare parten alltid åt sig så mycket som möjligt. ”Den enda begränsningen av den starkare partens agerande är

hans intresse av att hålla den andra parten vid liv för att samhället ska kunna fortsätta att existera” (s. 189). Detta är ett rätt pessimistiskt empiriskt antagande, som tycks strida mot många vardagliga erfarenheter och mot vissa experimentresultat, t.ex. med s.k. ultimatumspel.

Man kan också notera att motsvarande pessimistiska antagande knappast gäller på global nivå, mellan stater. Här behöver kanske starkare parter inte alls bry sig om fortsatt existens för svaga stater, för att de själva ska kunna fortsätta existera. Men ett visst mått av internationellt bistånd förekommer ju ändå, trots att det inte finns någon överstatlig makt som bedriver ”aktiv fördelningspolitik”. Molander diskuterar emellertid inte global ojämlikhet överhuvud taget.

Men om nu ojämlikheten i alla samhällen alltid har en naturlig tendens att öka, så är det två frågeställningar som ligger nära till hands. För det första, i vilken grad är det *möjligt* att med politiska medel motverka denna tendens? Är det rent av möjligt att åstadkomma ett helt jämligt samhälle? För det andra, i vilken utsträckning *bör* man – om man kan – med politiska medel motverka denna tendens? Finns det rentav någon grad av ojämlikhet, som kan upprätthållas i samhället, och som dessutom är rimlig och rättvis?

För att besvara dessa två frågor måste man också ha något svar på en tredje fråga, nämligen om vilken *sorts* ojämlikhet man ska fokusera på. För filosofer kan det ligga nära till hands att intressera sig för ojämlikhet i fråga om *lycka* eller *välbefinnande*, eller möjligen *makt*, men sådant är ju inte lätt att mäta. Och Molander koncentrerar sig som sagt på ekonomisk ojämlikhet – närmare bestämt, tror jag, i fråga om årsinkomst. Man kan tycka att livsinkomst vore mer moraliskt relevant, men möjligen blir det inte så stor skillnad. Jag vet inte – annars borde väl de som lever länge erbjudas en lägre genomsnittlig årsinkomst än de som är mer kortlivade. Men för övrigt kan man väl anta att det finns något samband mellan ekonomisk jämlikhet å ena sidan och jämlikhet med avseende på makt och välbefinnande å den andra, även om de som har extremt höga inkomster kanske inte blir så mycket lyckligare för det. Om det inte funnes ett sådant samband, så vore ekonomisk jämlikhet eller ojämlikhet rätt ointressant ur moralisk synpunkt.

Hur som helst, Molander anser att man med en aktiv fördelningspolitik – som innefattar utbildning, socialförsäkring, skatter och transfereringar – kan motverka den naturliga tendensen till ökad ojämlikhet. Han anser till och med att vissa samhällen på så vis faktiskt har lyckats ”upprätthålla ett anständigt mått av jämlikhet” (s. 189–90). Hur man avgör om ett visst mått av jämlikhet är ”anständigt” framgår inte, men man kan få intrycket att Molander menar att en Gini-koefficient för disponibel inkomst vid ungefär 0,2 är anständig (jfr s. 52–54). Fullständig

jämlikhet, med Gini-koefficient 0, är väl inte direkt oanständig, men den är nog oförenlig med tillväxt och stort produktionsöverskott. Molander ansluter sig till åsikten att "vid en viss (okänd) punkt kan ökad jämlikhet sannolikt bara åstadkommas till priset av minskat arbetsutbud och sparande, och en avvägning måste göras" (s. 179). Möjligen menar han att den "anständiga" graden av ojämlikhet ligger just vid denna okända punkt. Men eftersom punkten är okänd, så kan det i så fall alltså ofta hända att man inte vet om ökad jämlikhet är bra eller dålig. Det är väl just sådant som politiska debatter ofta handlar om.

Själv intar Molander en socialdemokratisk ståndpunkt. "Att det bara finns en jämvikt i förhandlingsspelet och att den är instabil är ett starkt argument för statliga ingrepp generellt sett" (s. 176). Men kommunism bör undvikas, eftersom sådan kan antas leda till ökad ojämlikhet. "Risken för maktkoncentration är högre i en kommunistisk ekonomi än i en marknadsekonomi" (s. 177). Socialdemokrati och kommunism förhåller sig till varandra som "Rhen och Donau, som har sina källor alldeles i närheten av varandra i Centraleuropa men som sedan tar helt olika vägar, den ena mot Nordsjön och den andra mot Svarta havet" (s. 178). En vacker bild.

Det jag hittills har beskrivit får väl anses vara huvudbudskapet i Molanders bok. Men den innehåller mycket mer. Exempelvis behandlas sådant som ojämlikhet hos schimpanser och i förhistoriska samhällen, Solons reformer i det antika Grekland, levnadsförhållanden i Europa under medeltiden, ekonomiska jämförelser mellan OECD-länderna, modern spelteoretisk förhandlingsteori, principen för återkoppling i mekaniska system, kritik av sociala kontraktsteorier, idéhistoriska redogörelser för liberalism, konservatism och socialism, samt för politiska uppfattningar under olika tider inom hinduism, kristendom och islam. Mycket av detta är intressant och lärorikt. Det finns också en omfattande referenslista; ungefär trehundra skrifter från vitt skilda områden, däribland filosofi. Locke, Hume, Rawls, Nozick, J. Mackie och G. E. Moore finns t.ex. med. Dock inget av Marx och inte heller Larry Temkins bok *Inequality* från 1993, som blev rätt uppmärksammas bland filosofer.

LARS BERGSTRÖM